

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

THEORETICAL BASIS OF DEFINING CRIMES AGAINST HUMANITY IN MODERN INTERNATIONAL LAW

Ольховик В.С., студент III курсу юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

Волченко Н.В., к.е.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад визначення злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві. Авторами наводиться історія становлення та періоди активного розвитку злочинів проти людяності на міжнародній арені, наводяться нормативно-правові акти, які сприяли цьому. У статті також зазначаються чинники, які стимулюють поширення злочинів проти людяності, зокрема, згадуються такі як: політичні фактори (тоталітаризм, імунітет від репресій і покарань тощо), соціальні фактори (претензії, економічна нерівність, соціальна різноманітність, культурні конфлікти та непорозуміння, соціальна дискримінація за ознакою раси, релігії, статі, національності тощо), військові дії та конфлікти, технологічний прогрес у сучасному світі, що дозволяє планувати широкомасштабні скоординовані напади на цивільне населення. Розуміння цих чинників сприяє розслідуванню та запобіганню злочинам проти людяності, а також формулює необхідність розроблення стратегії вирішення конфліктів, запобігання злочинності та заохочення прав людини. Авторами статті наводяться основні механізми захисту прав людини від злочинів проти людяності: міжнародний кримінальний суд, міжнародний трибунал, національні суди. Встановлено, що чинне законодавство України не фіксує ознак злочинів проти людяності, визначених Статутом Римського міжнародного кримінального суду, щоб дало б змогу притягнути до відповідальності організаторів і виконавців злочинів у міжнародних судах. Зміни до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти людяності створюють правові умови для переслідування цих злочинців, а також сприятимуть ефективному покаранню. Серед заходів щодо запобігання скоєнню злочинів проти людяності рекомендовано застосування освітніх інструментів, заснованих на міжнародному праві, потенціал яких наразі ще не повністю використаний, особливо у випадку цивільних.

Ключові слова: злочини проти людяності, трибунал, міжнародне право, Міжнародний Кримінальний Суд, злочин.

The article deals with study of theoretical foundations for crimes against humanity definition in modern international law. The authors provide the history of the formation and periods of active development of crimes against humanity in the international arena, propose normative and legal acts that contributed to this. The article also notes the factors that stimulate the spread of crimes against humanity, in particular, the following are mentioned: political factors (totalitarianism, immunity from repression and punishment, etc.), social factors (claims, economic inequality, social diversity, cultural conflicts and misunderstandings, social discrimination on the basis of race, religion, gender, nationality, etc.), military actions and conflicts, technological progress in the modern world, which allows planning large-scale coordinated attacks on the civilian population. Understanding these factors contributes to the investigation and prevention of crimes against humanity, and also articulates the need to develop strategies for conflict resolution, crime prevention and the promotion of human rights. Authors of the article propose the main mechanisms for protecting human rights from crimes against humanity: the International Criminal Court, the international tribunal, and national courts. It was established that the current legislation of Ukraine does not record the signs of crimes against humanity defined by the Rome Statute of International Criminal Court, which would make it possible to prosecute the organizers and perpetrators of crimes in international courts. Amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding crimes against humanity will create legal conditions for the prosecution of these criminals, as well as promote effective punishment. Among the measures to prevent the commission of crimes against humanity, the use of educational tools based on international law is recommended, the potential of which has not yet been fully used, especially in the case of civilians.

Key words: crimes against humanity, tribunal, international law, International Criminal Court, crime.

Україна офіційно задекларувала курс зовнішньої політики щодо вступу до Європейського Союзу. Для цього розширює свої міжнародні зв'язки та співробітництво у різних сферах з країнами-членами ЄС. Ці кроки зумовлюють необхідність внесення змін у національне законодавство, зміну підходів до регулювання різних сфер суспільного життя. Так, однією із категорій, якої це стосується, є і кримінальне законодавство України. Зокрема, реалізуючи зобов'язання встановлені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, пов'язаних із гарантування миру та безпеки людства, передбачається криміналізація низки діянь, які у сукупності можна назвати – злочини проти людяності.

Наявність такого виду злочинів викликає неабияке світове занепокоєння, навіть коли воно є не масовим відносно декількох країн, а відбувається на території лише певної країни. До переліку таких видів злочинів відносяться геноциди, війни, масове знищення населення, вигнання, тощо. Їх відносять до категорії не тільки «проти миру та життя» але і проти гідності людини. Формально, злочини проти людяності саме в такому їх трактуванні почали визнаватися після Другої світової війни, однак реально, вони виникли ще задовго до цього. Звісно, з часом, розвитком суспільства,

технологій, поглядом міжнародних спільнот, змінюються і підходи до розуміння злочинів проти людяності, механізмів їх запобігання, захисту прав людини, та наслідків їх вчинення. Саме тому, метою даної статті є дослідження теоретичних підходів до визначення злочинів проти людяності саме в сучасному міжнародному праві.

Злочини проти людяності залишаються одними з найскладніших викликів для міжнародної спільноти в контексті їх запобігання та покарання. Існує безліч історичних подій, які можуть бути розглянуті як передвісники виникнення концепції злочину проти людяності, ще до її офіційного визнання в міжнародному праві. Такі явища можна простежити на різних етапах історії. У давні часи рабство, систематичні вбивства та інші форми насильства проти цілих груп людей були поширеними. Наприклад, праця рабів у Стародавньому Римі та інших античних цивілізаціях часто супроводжувалася жорстокими умовами існування та смертельними покараннями, хоча це вважалося відносною нормою для того періоду.

Так, К. Мануїлова вказувала, що концепція злочинів проти людяності це одна із правових інновацій великого значення періоду після закінчення війни. На її думку, дана категорія злочинів є каталізатором для наукового аналізу

таких категорій як міжнародний правопорядок та мораль. Вони вчиняються у занадто широких масштабах, викликають неоцінені страждання, страхи, тягнуть за собою не співрозмірну кількість загиблого мирного населення, і тому, є не тільки посяганням на гідність та життя людей, а і на міжнародний правопорядок [1].

Загалом, аналізуючи історичні документи як нормативного, так і наукового характеру, можна дійти висновку, що активного розвитку та формування концепції злочинів проти людяності дістала після закінчення Нюрнберзького та Токійського судових процесів. Крім того, зумовило актуалізацію формування дефініцій злочинів проти людяності і ухвалення Загальної декларації прав людини у 1948 р, закріплюючи потребу захищати права та свободи особи, в тому числі і від вчинення проти неї таких злочинів [2].

З того часу, почався активний розвиток інституту злочинів проти людяності, зокрема, і в міжнародному полі. Почали функціонувати судові інституції як загального характеру, так і конкретних ситуацій, такі як Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди, Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний суд. Велика кількість держав, злочини проти людяності внесли до свого національного законодавства, проте деякі з них, зокрема Україна, цього ще не зробили. Однак, попри це, злочини проти людяності суворо забороняються нормами міжнародного права. Дотримання таких норма є обов'язковим для усіх держав і не допускає відступу.

У подальшому, в 1950 році, була ухвалена Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [3], положення якої закріплювали геноцид, що визнавався особливо важким злочином проти людства, та містили вимогу про покарання за нього міжнародною спільнотою.

1996 рік став знаковим у розвитку концепції злочинів проти людяності, оскільки саме в цей рік Комісія з міжнародного права прийняла проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства. Зокрема, статтею 18 даного документу закріплюється поняття злочину проти людяності. У цьому документі злочин проти людяності охоплює вбивство, знищення, катування, поневолення, переслідування на основі політичних, расових, релігійних або етнічних ознак, інституціоналізовану дискримінацію за расовими, етнічними або релігійними критеріями, що включає порушення основоположних прав та свобод людини і призводить до серйозного негативного становища частини населення. Також до таких злочинів відносяться свавільна депортація або примусове переміщення осіб, свавільне ув'язнення, примусове зникнення людей, зґвалтування, примусова проституція та інші форми сексуального насильства, а також інші жорстокі дії, які завдають серйозної шкоди фізичному чи психічному здоров'ю, гідності та правам людини, зокрема покалічення та тяжкі тілесні ушкодження. Будь-яке з цих діянь вважається злочином проти людяності, якщо вони вчинені систематично або в широких масштабах [4, с. 65].

У 1998 році Римський статут заснував Міжнародний кримінальний суд. Було зрозуміло, що існувала необхідність переслідувати осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Також була наявна потреба в постійно діючому законі. Римський статут є документом, який відображає остаточний консенсус міжнародної спільноти щодо проблеми злочинів проти людства. Стаття 7 Римського статуту визначає злочини проти людяності в найширшому контексті попередніх правових актів і пояснює кожен з них. Він також визначає, що кримінальні дії підпадають під категорію злочинів проти людяності, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення і такий напад здійснюється навмисно [5].

Тож, «злочини проти людяності» визначаються у статуті як: «вбивство; винищення; оборнення в рабство; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, або іншими ознаками, що загально-визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю» [5].

Статтею 7 Статуту передбачається, що злочини проти людяності не обов'язково пов'язані зі збройним конфліктом і можуть відбуватися в мирний час, як геноцид.

У цій же статті дається визначення цього злочину, яке включає такі основні фізичні елементи: вбивства; анігіляція; поневолення; депортувати або примусово переселяти людей; позбавлення волі; катування; тяжкі форми сексуального насильства; придушення; змусити людей зникнути; расистські злочини; інші нелюдські дії [5].

На жаль, сучасні реалії XXI століття довели, що проблема злочинів проти людяності є актуальною. Зокрема, дуже гостро та безпосередньо злочини проти людяності стосуються нашої держави. Бойові дії в Україні точаться з 2014 р., але з 24 лютого 2022 р. збройний конфлікт набув нового забарвлення. Цей конфлікт почався анексією з боку РФ Криму в 2014 р. та поширився на території Донецької та Луганської областей України. Така ситуація призвела до масштабного переселення, руйнування та загибелі багатьох українців. Міжнародною спільнотою було визнано, що ситуація в Україні, яка склалася внаслідок нападу РФ є нічим іншим як злочином проти людяності. Зокрема, простежуються аспекти насильства та дискримінації етнічних меншин таких, наприклад, як кримські татари. Досить велика кількість представників цих груп були засуджені за політичними мотивами, зникли безвісти або стали жертвами фізичного насильства. Злочини проти людяності також включали сексуальне насильство, катування та знищення власності, що призвело до переміщення за кордон та внутрішнього переміщення сотень тисяч людей. Такі дії супроводжуються соціальним розривом і сімейними травмами, завдають непоправної шкоди суспільству. Російська армія вчинила низку злочинів проти людяності: депортація українських дітей на територію Росії, масове знищення людей, катування та зґвалтування українців тощо [6]. Усі злочини проти людяності, пов'язані з російським вторгненням, мають бути доведені, а ті, хто вчинив ці злочини, повинні понести покарання над чим робота ведеться вже зараз.

Сьогодні у міжнародному публічному праві існують такі механізми та способи захисту прав особи, в тому числі, і щодо досліджуваних злочинів. До них відносяться: Міжнародний кримінальний суд (МКС), міжнародні трибунали, національні суди. Перший є головним міжнародним органом, створеним для розгляду справ про злочини проти людяності. Заснований відповідно до Римського статуту 1998 року, МКС має повноваження переслідувати осіб, винних у геноциді, військових злочинах, злочинах проти людяності та злочинах агресії. Міжнародний трибунал також є важливим механізмом захисту прав людини та впровадження норм і вимог міжнародного права. Ці спеціалізовані суди були створені для розгляду справ про сер-

йозні порушення прав людини, включаючи злочини проти людяності. Вони діють як незалежні організації з метою визначення відповідальності правопорушників та забезпечення справедливості для жертв і постраждалих. Серед механізмів захисту людини, проти якої вчинено такі злочини, також є національні суди. Національні суди мають можливість розглядати справи про злочини проти людяності, навіть, якщо вони були вчинені за межами країни. Національні суди можуть співпрацювати з міжнародними судовими органами та іншими країнами для розслідування та судового переслідування злочинців.

Важливо також підкреслити чинники, що можуть сприяти поширенню злочинів проти людяності: політичні фактори (тоталітаризм, імунітет від репресій і покарань тощо), соціальні фактори (претензії, економічна нерівність, соціальна різноманітність, культурні конфлікти та непорозуміння, соціальна дискримінація за ознакою раси, релігії, статі, національності тощо), військові дії та конфлікти, технологічний прогрес у сучасному світі, що дозволяє широкомасштабні скоординовані напади на цивільне населення. Розуміння цих чинників сприяє розслідуванню та запобіганню злочинам проти людяності, а також розробляти стратегії вирішення конфліктів, запобігання злочинності та заохочення прав людини.

Будь-який злочин проти людяності, безумовно, є порушенням прав людини. Заміна терміну «злочин проти людяності» на формулювання «порушення прав людини»

послабляє здатність прокуратури довести факт скоєння злочину, оскільки порушення прав людини часто мають набагато ширше визначення, ніж міжнародний злочин. Тому, злочинами проти людяності вважаються лише систематичні або масштабні порушення прав людини. Важливо зазначити, що кожен із цих аспектів – системний чи широкомасштабний – вважається достатнім для врахування контекстуальних факторів злочинів проти людяності.

Слід зазначити, що чинне українське законодавство не регулює склад злочину проти людяності, як це передбачено Римським статутом МКС, через що організаторів та виконавців злочинів, передбачених міжнародним правом, не можуть притягнути до відповідальності. Зміни до Кримінального Кодексу України, відносно виду злочинів, що досліджується авторами, сприятимуть покращенню регулювання відносин у суспільстві, забезпечать заходи кримінальної карантності за їх вчинення, та будуть відігравати превентивну роль.

Не варто оминати увагою необхідність розвитку міжнародних судових інстанцій для України, а саме: розширення співробітництва нашої держави з Міжнародним кримінальним судом, прийняття активної участі та сприяння відкриттю зовнішнього офісу МКС в Україні, співробітництво та обмін інформацією, посилення правової адаптації та вдосконалення національного законодавства та української судової системи для кращої взаємодії з МКС, зміцнення міжнародної правової системи тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мануїлова К. Становлення та розвиток концепції відповідальності за міжнародні злочини, що порушують права людини. Академічні візії. 2023. № 17. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10072003>
2. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.08.2024).
3. Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 р. : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 05.08.2024).
4. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind : adopted by the International Law Commission at its forty-eighth session, in 1996. Yearbook of the International Law Commission. 1996. Vol. 2. (Part Two). 342 p.
5. Римський статут міжнародного кримінального суду : статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 05.08.2024).
6. В Україні запрацює перший великий офіс МКС – Костін. URL: <https://suspiine.media/569503-v-ukraini-zapracue-persij-velikij-ofis-mks-kostin/> (дата звернення: 05.08.2024).